

UNIVERZITA KARLOVA

Matematicko-fyzikální fakulta

Pedagogika II

Role víceletých gymnázií v českém vzdělávacím systému

Veronika Martínková

Seminární práce

Praha 2021

Úvod

Ačkoliv se český vzdělávací systém s drtivou většinou dětí navštěvujících veřejné školy může zdát ve srovnání s jistými západními zeměmi, například s Velkou Británií či USA, velmi rovnostářský, socioekonomické nerovnosti se skrze něj i tak silně reprodukuje. Velký podíl na tom mají zejména víceletá gymnázia, výběrové školy pro nadané děti ze základních škol. Od jejich obnovení v 90. letech minulého století roste počet žáků, kteří podstupují přijímací zkoušky, a stále více a více z nich tak opouští základní školy. Pro rodiče je přihlášení dítěte na víceleté gymnázium logickým krokem – druhý stupeň základní školy ztrácí prestiž, a hlavně kvalitní studijní prostředí. Přechodem na gymnázium mají tak rodiče větší šanci na lepší vzdělání pro své děti. Ze škol pro nadané děti se tak stávají spíše školy pro děti ambiciózních rodičů a propast mezi žáky vytvořená na základě rodinného zázemí se prohlubuje. Je zapotřebí víceletá gymnázia omezit, nebo snad úplně zrušit?

Hlavní část

Problematika víceletých gymnázií a s nimi spojená předčasná segregace žáků na základě jejich rodinného zázemí a socioekonomického statusu byly rozpoznány i na vládní úrovni. Strategie 2020 i Strategie 2030+ o nich pojednávají, ale nedá se říct, že by nabízely konkrétní, uspokojivá řešení.

Strategie 2020, schválená v roce 2014, upozorňuje na znevýhodnění žáků „z méně vzdělaných a finančně hůře zajištěných rodin“ (s. 16) v přijímacím řízení a na to, že na víceletých gymnáziích nekončí pouze nadprůměrní žáci, ale i ti průměrní a podprůměrní. Navrženo bylo „přehodnocení role víceletých gymnázií v systému“ a dále „komplexní revize mechanismů podporujících vnější diferenciaci vzdělávacích cest“, mezi nimiž můžeme najít právě přijímací řízení na víceletá gymnázia. (s. 17) Od té doby se však role těchto gymnázií nijak zásadně nezměnila. Podle údajů z Vývojové ročenky školství 2010/11–2020/21 se počet žáků na veřejných víceletých gymnáziích nikterak významně nezměnil. Ve školním roce 2014/15 bylo těchto žáků 68 471, v roce 2017/18 to bylo 67 570 žáků a tomto školním roce 67 734 žáků. Faktem je, že přijímací řízení doznalo od roku 2015 zásadní změny, a to v podobě jednotné přijímací zkoušky vedené Centrem pro zjišťování výsledků vzdělávání, pro které se užívá označení CERMAT. Pro přijímací řízení tedy už nejsou používány testy z dílny soukromých subjektů, jako je například

SCIO. To ovšem nijak neřeší problém diferenciacie žáků podle socioekonomického statutu, zejména když kapacity víceletých gymnázií zůstávají stále stejné.

Strategie 2030+ se věnuje této problematice o něco hlouběji. Dokument si všímá i toho, že vzdělávací systém přichází o potenciální vysokoškoláky. Zmíněny jsou výsledky analýz PISA, kde se ukázalo, že žáci posledního ročníku ZŠ jsou méně nakloněni studiu vysoké školy než jejich stejně nadaní vrstevníci. (s. 44) Víceletá gymnázia jsou hodnocena tak, že nespĺňujú svůj pôvodný účel, a to zejména vysokým podílem žáků v některých regionech, kteří opouští ZŠ. V takových regionech se jedná až o 25 %. (s. 45) Strategie 2030+ si klade za cíl zvýšit kvalitu výuky na 2. stupni ZŠ a také snížit podíl žáků na víceletých gymnáziích. V médiích tato zpráva proběhla v souvislosti s vyjádřením ministra školství Roberta Plagy, který zpětně ohodnotil obnovení víceletých gymnázií za krok odporující výsledkům moderních výzkumů poukazujících na negativní dopady rané selekce žáků. Ministr dále upřesnil, že ke snižování kapacit víceletých gymnázií v souladu se Strategií 2030+ by mělo dojít až v poslední fázi její implementace, tedy mezi lety 2027 a 2031, a to teprve poté, co bude zkvalitněna výuka na druhém stupni základních škol. (Mačí, 2020).

Výzkumem týkajícím se víceletých gymnázií se v České republice dlouhodobě zabývá mimo jiné například docentka Jana Straková. V roce 2010 zkoumala spolu s Bernardem, Stachovou a Čermákem, jakou přidanou hodnotu má diferencované vzdělávání na víceletých gymnáziích, a to pomocí výsledků mezinárodních srovnávacích testů PISA a TIMMS. Prvním poznatkem je, že oproti všeobecné představě, že víceletá gymnázia tu jsou k výchově elit, se ve skutečnosti na tyto školy často hlásí a posléze na ně nastupují průměrní i podprůměrní žáci, zatímco řada nejtalentovanějších zůstává na základních školách. Dále se ukázalo, že víceletá gymnázia nepřispívají ve srovnání s absolvováním druhé stupně základní školy a čtyřletého gymnázia k lepším výsledkům. Co se ovšem liší, je socioekonomický status žáků, neboť víceletá gymnázia navštěvuje víc dětí s lepším rodinným zázemím. Autoři vznášejí otázku, zdali je tedy opodstatněné poskytovat bohatým rodičům sociálně exkluzivní prostředí pro jejich děti v rámci veřejného vzdělávání.

Straková a Greger (2013) dále zkoumali faktory ovlivňující aspiraci ke studiu na víceletém gymnáziu a úspěšnost v přijímacím řízení. Jako nejsilnější faktor ovlivňující aspiraci se sice ukázaly školní výsledky, hned za nimi ovšem následovalo rodinné zázemí.

Z kvalitativní analýzy navíc vyplynulo, že přípravě na přijímací zkoušky, pokud je tedy na studium na víceletém gymnáziu aspirováno, je věnována v rodinách velká pozornost a velká část úspěchu tak stojí na pomoci rodinných příslušníků, což souvisí se socioekonomickým statusem.

Představa zásadní změny v systému základního a středního vzdělávání je pro mnohé nepředstavitelná. Staršími generacemi je omezení víceletých gymnázií, či jejich úplné zrušení vnímáno negativně zejména kvůli zkušenosti s minulým režimem. Tyto školy byly obnoveny po roce 1989 a navázaly na tradici mající kořeny již v Rakousku-Uhersku, ačkoliv jinde ve světě bylo tou dobou běžné školní diferenciaci naopak potlačovat. V Česku jsou ovšem tyto snahy často vnímané jako totalitní kroky vedoucí k vyrovnání veškerých rozdílů mezi jedinci. Tak je to ale bohužel s mnoha prvky vzdělávací a sociální politiky, které by nás mohly přiblížit vyspělejší zemím. „Strašák komunismu“ zůstává významnou překážkou pro implementaci moderních, progresivních politik.

Pro mladší generace je ale zrušení víceletých gymnázií těžko představitelné jednoduše z toho důvodu, že nic jiného vůbec nezažily, zejména pak pro ty, kteří si víceletým gymnáziem prošli. Já osobně mám s víceletým gymnáziem přímou zkušenost a již od nejnižších ročníků jsem prahla po co možná největší míře diferenciaci na základě schopností. Když jsem se tedy poprvé setkala s argumenty poukazujícími na sociální dopady rané diferenciaci žáků, nechtěla jsem úplně opomenout svoji zkušenost s tím, že mě nedostatečná diferenciaci činila ve škole velmi nešťastnou. Ukazuje se ovšem, že právě alespoň omezení víceletých gymnázií by mé školní problémy pomohlo vyřešit. Zrovna můj populační ročník byl velmi slabý, a tak konkurence mezi žadateli o studium na víceletém gymnáziu nebyla veliká. Byla dokonce až tak malá, že ze zhruba 35 žáků se jich dostalo 31. Víceleté gymnázium tak opravdu neskýtalo výjimečné prostředí pro rozvoj těch nejbystřejších žáků. Pro přijetí vlastně stačilo chtít, v čemž opravdu mají velkou roli rodiče a jejich ambice. Moje nespokojenost tak byla symptomem selhání systému, který prohlašuje, že připravuje elity na prestižní vysoké školy, a přitom je pouhým nástrojem reprodukce a prohlubování sociálních nerovností.

Přitom nejzásadnějším prvkem úspěšného vzdělávání je individualizace přístupu pro každého žáka. V takovém prostředí se vedle sebe mohou efektivně rozvíjet děti různých schopnostních úrovní. To je, dle mého názoru, to, co naše školství skutečně

potřebuje oproti segregaci dětí na základě socioekonomického statusu jejich rodin a alespoň do jisté míry i jejich schopností. Čtyřletá gymnázia dokáží připravit žáky na vysokou školu stejně kvalitně jako gymnázia víceletá, a méně talentované děti, či děti z chudších poměrů alespoň nepříjdou o vůdčí skupiny spolužáků.

V již zmíněné studii Strakové, Bernarda, Stachové a Čermáka (2010) jsou shrnuty výsledky britských a amerických výzkumů na téma efektu diferenciací žáků na jejich studijní výsledky. Ukazuje se, že ačkoliv lepší žáci z diferenciací profitují a jejich výsledky jsou lepší oproti stejně schopným žákům z nediferenciovaného prostředí, celkový, průměrný výsledek je horší než při absenci diferenciací, a to z toho důvodu, že výsledky žáků, kteří se nacházejí v těch nejslabších oddílech, se významně zhoršují oproti prostředí bez diferenciací. Cenou za speciální vzdělání budoucích elit je tak méně vzdělaná společnost jako celek.

Závěr

Současný systém, kdy ze základních škol odchází významná část nadaných a lépe situovaných žáků, je úrodnou půdou pro prohlubování sociálních nerovností. Výzkumy ukazují, že víceletá gymnázia svou slibovanou úlohu neplní. Ačkoliv jsou tyto problémy na vládní úrovni identifikovány, politická vůle pro jejich řešení chybí. Navrhované změny jsou vágní a jejich implementace je odsouvána do daleké budoucnosti. Na druhou stranu je ale pochopitelné, že české školství trápí spousta neduhů, které je potřeba napravit. Klíčové je disponovat metodami individualizace výuky tak, aby se všichni žáci, jak nadaní, tak pomalejší, mohli ve školách efektivně rozvíjet. Pro tento cíl ovšem není víceletých gymnázií zapotřebí a jejich zrušení by nebylo špatným krokem.

Zdroje

- Mačí, J. (2020). *Konec víceletých gymnázií? Ministr už ví, kdy je začne osekávat.* Seznam Zprávy. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/konec-viceletych-gymnazii-ministr-uz-vi-rok-kdy-je-zacne-osekavat-110362>
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (2014). *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020.* https://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (2020). *Strategie vzdělávací politiky české republiky do roku 2030+.* https://www.msmt.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Vývojová ročenka školství 2010/11–2020/21.* <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/vyvojova-rocenka-skolstvi-2010-11-2020-21>
- Straková, J., & Greger, D. (2013). Faktory ovlivňující přechod žáků 5. ročníků na osmileté gymnázium. *Orbis Scholae*, 7(3), 73-85.
- Straková, J., Bernard, J., Stachová, J., & Čermák, D. (2010). Přidaná hodnota studia na víceletých gymnáziích ve světle dostupných datových zdrojů. *Sociologický časopis*, 46(2), 187-210.